

ARTUR BAGDASAROV

Moskovski državni institut za

međunarodne odnose, Moskva, Ruska Federacija

a_bagdasarov@mail.ru

O FUNKCIONIRANJU SUZNAČNICA "SVOJ" / "TUĐ" U HRVATSKOM NOVINSTVU

U radu se analizira funkcioniranje suznačnica "svoj" / "tuđ" u hrvatskoj novinsko-časopisnoj publicistici. Sinonimi u tisku često ispunjavaju funkciju zamjene, tumačenja i suprotstavljanja. Za funkcioniranje supostojećih sličnoznačnica (tipa *izložak* - *eksponat*, *veleposlanik* - *ambasador* itd.) svojstvena su stilistička razgraničenja: u biranom strogo pisanom standardnom jeziku prednost se daje domaćim suznačnicama (*izložak*, *veleposlanik* itd.), a u razgovornom se ili razgovorno-pisanom jeziku dopuštaju i posuđene sinonimne istovrijednice (*eksponat*, *ambasador* itd.). U članku se također govori o izvanjezičnim čimbenicima koji utječu na razvoj i funkcioniranje suznačnosti.

KLJUČNE RIJEČI: *suznačnice (sinonimi)"svoj" / "tuđ", funkcioniranje, funkcija, razgovorni jezik, razgovorno-pisani jezik.*

Funkcioniranje se narodno-samosvojnoga i inojezično-općega u hrvatskom standardnom jeziku očituje kao proces stalna postajanja i supostojanja leksičkih parova "iskonski" ili "svoj" / "inojezični" ili "tuđ", gdje se "iskonski" odnosi na lekseme koji su stvoreni po vlastitim ili slavenskim rječotvornim modelima, a "inojezični" na modele posuđene iz drugih jezika.

Supostavimo razdiobu suznačnoga niza riječi-takmaca ("svoj" / "tuđ") u rječnicima i priručnicima hrvatskoga jezika. Za poredbenu su raščlambu pojedinih suznačnica bili uzeti sljedeći rječopisni izvori: *Hrvatski pravopis* (1996, HP), *Hrvatski opći leksikon* (1996, HOL), *Hrvatski jezični savjetnik* (1999, HJS) i *Rječnik hrvatskoga jezika* (2000, RHJ).

Tablični raspored građe daje zapaziti propisni karakter nekih normativnih rječničnih oznaka (>, →) u korist vlastite sinonimijske istovrijednice. Razmatrajući pitanja funkcioniranja sinonimnih parova potrebno je odrediti na koji način i u kojoj mjeri propisi rječnikā i priručnikā odgovaraju stvarnu njihovu funkcioniranje u hrvatskom tisku.

U hrvatskom se standardnom jeziku promatra funkcioniranje kako prvoga (vlastitoga hrvatskoga), tako i drugoga (posuđenoga) člana gore spomenutih varirajućih parova. Navest ćemo nekoliko primjera korištenja posuđenim leksikom u novinsko-časopisnoj publicistici:

HP	HOL	HJS	RHJ
aerodrom > uzletište, zračna luka, 151	aerodrom → zračna luka, 6	aerodrom – zračna luka, 347	aerodrom, zrakoplovna luka, uzletište, 5
ambasador > veleposlanik, 153	ambasador, veleposlanik; zast. poklisar, 23	ambasador – poklisar, veleposlanik, 355	ambasador, veleposlanik, 19
arhipelag > otočje, 155	arhipelag, 44	arhipelag, 363	arhipelag, otočje, 35
avion > zrakoplov, 157	avion → zrakoplov, 60	avion – zrakoplov, 372	avion, zrakoplov, 46
budžet > proračun (državni), 172	budžet → proračun, 128	budžet – proračun, 416	budžet, proračun, 109
-	ekran ... pomičan zaslon ..., 234	ekran – zaslon, 518	ekran, zaslon, 236
ekspert > vještak, stručnjak, 213	ekspert, stručnjak; vještak, 235	ekspert – stručnjak; znalac; vještak, 519	ekspert 1. stručnjak 2. prav. vještak, 237
ekspонат > izložak, 213	ekspонат, izložak, 235	ekspонат – izložak, 519	ekspонат, izložak, 238
-	faktor, činitelj, činilac, čimbenik, tvorac, pokretna snaga, 260	faktor – uzrok; činitelj, 531	faktor, tvorac, pokretač, činitelj, čimbenik, 256
-	firma, tvrtka, 273	firma, razg. - tvrtka, 536	firma, tvrtka, 263
-	gimnastika, tjelesno vježbanje, tjelovježba, 309	gimnastika, 551	gimnastika, tjelesno vježbanje, tjelovježba, 285
-	grupa, skupina, 333	grupa – skupina, 571	grupa, skupina, 311
kompjutor i komputor (računalo), 253	kompjutor → električko računalo, 481	kompjutor razg. - računalo, 722	kompjutor inf. računalo, 472
muzika > glazba, 276	muzika → glazba, 655	muzika – glazba, 846	muzika, glazba, 624
-	operacija, 706	operacija, 983	operacija, 758
-	opozicija → oporba, 707	opozicija – oporba, 988	opozicija, oporba, 762
-	protest, prosvjed, 803	protest – prosvjed, 1218	protest, prosvjed, 1007
uhapsiti > uhititi, zatvoriti, 420	-	uhapsiti > zatvoriti, uhititi, 1500	uhapsiti → uhititi, 1297

«... izabran je izvođač za nastavak obnove toga aerodroma...» (*Večernji list*, 28. VII. 98.: 7); «Posade su se vraćale na aerodrome ...» (*Hrvatski vojnik*, № 92, II. 03.: 71); «Javlja se <...> primjerice od leta aviona ...» (*Vita*, № 61, IV. 99.: 47); «Ekipa <...> nije čak znala ni točno vrijeme slijetanja aviona ...» (*Jutarnji list*, 2. XI. 01.: 3); «Iako kućni budžet najčešće ne stoji ...» (*Lisa*, 1. III. 04.: 11); «Zbog toga eksperti predlažu ...» (*Nacional*, № 294; 3. VII. 01.: 39); «Razni faktori pospješuju ...» (*Vita*, № 9, XII. 94.: 23); «Godišnji bruto-promet

firme koja zapošljava 26 tisuća radnika ...» (*Globus*, № 547, 1. VI. 01.: 39); «Ponuda igara je vrlo raznolika za **kompjutor** ...» (*Vjesnik*, 13. IX. 99.: 13); «I vlast i **opozicija** smjesta su osudili ...» (*Feral tribune*, № 838, 6. X. 01.: 34); «Hrvatska bi praktično bila zemlja bez **opozicije** ...» (*Globus*, № 839, 5. I. 07.: 17); «Španjolska je jučer uložila **protest** Maroku ...» (*Jutarnji list*, 13. VII. 02.: 80); «Ubojicu nisu **uhapsili** ...» (*Nacional*, № 412, 7. X. 03.: 4)¹.

Iskonskim se i posuđenim članovima sinonimskoga niza koristi u tekstu jednoga te istoga članka, odlomka, rečenice da bi se potpunije iskazala autorova misao i zadobila raznolikost. Pri tome sinonimi često ispunjavaju funkciju *zamjena*, kada je potrebno izbjeći ponavljanje jedne te iste riječi, ili funkciju *tumačenja*, kada valja pojasniti ili precizirati ovaj ili onaj sinonim. Na primjer:

«... kad je Diana uhićena u **zračnoj luci** ...». «Diana je uhićena na londonskom **aerodromu** ...» (*Glorija*, № 387, 7. VI. 02.: 45); «Gradska uprava <...> donijela je odluku da **zračnu luku** nazove ...». «**Aerodrom** u New Yorku nazvan je po ubijenom ...» (*Nacional*, № 294, 3. VII. 01.: 9); «... službena je Tirana uručila protestnu notu makedonskom **ambasadoru** ...». «... nakom što je američki **veleposlanik** u Tirani izjavio ...» (*Feral tribune*, № 838, 6. X. 01.: 34-35); «... potez odgovori istom mjerom i pozove hrvatskog **ambasadora** u Ljubljani ...». «Slovenski **veleposlanik** u Hrvatskoj Peter Bekeš trebao bi se do 16. rujna vratiti ...» (*Globus*, № 666, 12. IX. 03.: 18-19); «Nevidljivi **zrakoplovi** F-117 izbacili su ...». «No još prije nego što su saznali da je pao taj **avion** ...» (*Arena*, № 1998, 1. IV. 99.: 8); «U **avionu** koji je poletio ...». «**Zrakoplov** ... odsklizao je s piste ...» (*Slobodna Dalmacija*, 2. IX. 06.: 5); «U Memorijalnom muzeju bilo je više od dvije tisuće **izložaka**». «... pokvareni su svi **eksponati** i dokumentacija ...» (*Globus*, № 434, 2. IV. 99.: 36); «Mali posjetitelji smiju sami <...> stavljati natpise uz **eksponate** ...». «... posjetiteljima najčešće služi za trčanje i skakanje, no povremeno se zaustave da bi pogledali i opipali **izložke** na njemu» (*Jutarnji list*, 2. XI. 01.: 20); «Higijena zuba <...> važna je <...> kao **faktor** u održavanju zdravlja». «Usna šupljina <...> važan je **čimbenik** svih popratnih pojava ...» (*Vjesnik*, 14. III. 06.: 10); «Prema definiciji **tjelovježba** bi trebala trajati barem 15 minuta ...». «Ovo je važna novost za sve one koji smatraju da je jedina **gimnastika** ona koja ...» (*Vita*, № 61, IV. 99.: 63); «Tijekom višesatnog programa smotrom su prodefilirale folklorne **grupe** ...». «Zanimljivo, za ovogodišnju smotru formirana je i folklorna **skupina** nižih razreda ...» (*Glas Istre*, 19. VI. 06.: 4); «Riječani uspjeli su <...> ugurati i modnu reviju, gimnastičara, limenu **glazbu** ...». «Zbog ekstremno jakog razglasa **muzika** se čula kilometrima ...» (*24 sata*, № 46, 18. IV. 05.: 16); «Za **operaciju** nema dobrih ograničenja. U jednom **zahvatu** dopušteno je odstraniti ...» (*Vita*, № 61, IV. 99.: 65); «Međunarodna zajednica ne vidi ni pravu alternativu ni **oporbu** sadašnjoj Vladi. Drži, naime, da HDZ i druge desne stranke nisu stvarna **opozicija** ...» (*Globus*, № 560, 31. VIII. 01.: 8).

¹ U članku je korištena građa iz časopisa i novina: *Arena*, *Cosmopolitan*, *24 sata*, *Elle*, *Feral tribune*, *Glas Istre*, *Globus*, *Glorija*, *Hrvatski vojnik*, *Jutarnji list*, *Lisa*, *Mila*, *Nacional*, *Slobodna Dalmacija*, *Start*, *Večernji list*, *Vita*, *Vjesnik*.

«**Ambasador** Italije <...> vrlo je zadovoljan svojom vilom, a muči ga, slično i kolege **veloposlanike**, tek nedostatak prostora za velika primanja» (*Globus*, № 828, 20. X. 06.: 65); «Samo najveći otok **arhipelaga**, Sv. Klement, ima električnu energiju, vodovod je još daleka budućnost, pa rijetki stanovnici i njihovi gosti za piće koriste kišnicu, **otočje** nema kanalizacijskoga sustava niti trajektne veze s kopnom ...» (*Globus*, № 560, 31. VIII. 01.: 68); «Unutrašnji **ekran** ima 65.536 boja, a vanjski **zaslon** ima ...» (*Nacional*, № 430, 10. II. 04.: 79); «Zametak **tvrtke** bile su mesnice koje je obitelj imala od šezdesetih godina, a danas je jedna od najutjecajnijih hrvatskih **firmi** u svojoj branši ...» (*Feral tribune*, № 836, 22. IX. 01.: 59); «Vježbate li na tradicionalan način, upamtite da je redovita **tjelovježba**, drugim riječima nešto **gimnastike** svaki dan ...» (*Vita*, № 61, IV. 99.: 63); «Pozvan je u vrijeme **uhićenja** osumnjičenika za ubojstva u splitskom vojnom zatvoru u Lori – počinjena početkom devedesetih – te malo poslije **hapšenja** grupe Bjelovarčana optuženih za hladnokrvno umorstvo petorice zarobljenika» (*Globus*, № 565, 5. X. 01.: 8); «Ovaj se **zahvat** vrlo često izvodi uz rinoplastiku, **operaciju** nosa kojom se nastoji postići skladan profil» (*Vita*, № 103, X. 02.: 18).

Proučavajući usmeni, živi i razgovorno-pismeni govor pokazuje se da im funkcioniranje ne daje osnovā za jednoznačne tvrdnje u korist vlastite sinonimijske istovrijednice. Navedimo nekoliko primjera iz usmenoga govora:

– Zgubili su posal, zatvorili su u Labinštini sve **fabrike** (*Feral tribune*, № 836, 22. IX. 01.: 75); – Okosnica smo **firmi** koje se ozbiljno bave biznisom ... (*Cosmopolitan*, IV. 99.: 67); – ... to je odlučujući **faktor** uspjeha moje tvrtke (*Nacional*, № 412, 7. X. 03.: 41); – Otkad sam se zaposlila, radim na **kompjuteru** ... (*Cosmopolitan*, IV. 99.: 69); – **Opozicija** treba ukazivati na pogreške vlasti ... (*Globus*, № 562, 14. IX. 01.: 38); – Znam gdje su jaja, gdje **paradajzi**, gdje grožđe.

– ... uvijek joj mogu ukrasti nešto iz **mašine** za suđe i oprati ... (*Elle*, XI. 04.: 66); – ... SDP i HDZ imaju prilično slične programe, a i svaka **veš-mašina** ima 13 različitih programa (*Glas Istre*, 13. VII. 02.: 6); – **Žuta štampa** je sve preuveličala ... (*Start*, № 2, 15. II. 97.: 60).

Pri književnom lektoriranju, da bi izbjegli leksička ponavljanja i oraznoličili usmeni govor svojih sugovornika u subesjedi (intervjuu), novinari ili izdavački urednici često samovlasno zamjenjuju jedan sinonim drugim:

– ... trebalo je ubrzati postupak s Deutsche Telekomom da bi **proračun** što brže dobio potrebna sredstva. – Gorka činjenica da smo mi mogli prikazati i 'izračunati' **budžet** kako god smo htjeli (*Globus*, № 560, 31. VIII. 01.: 35-36); – Ali mene to nije zadovoljilo, niti me **interesiralo**. Pred kraj prezentacije morao sam ići. I – otišao sam. Kažem, to me naprosto nije **zanimalo** (*Globus*, № 741, 18. II. 05.: 24); – Sada je sastavljena **grupa** ljudi ... . – Sad se javljaju pojedinci i **skupine** ... . – Te se informacije slijevaju **grupi** (*Globus*, № 839, 5. I. 07.: 21).

Posuđeni se sinonimi često sreću u razgovorno-pismenom govoru. Tako se, na primjer, rubričarka hrvatske tiskovine *Globus* Tanja Torbarina u svojim podlistcima nerijetko koristi posuđenicama (gdjekada svjesno), od kojih su neka stilistički obilježena.

«Nema šanse da bi Al Kaidi palo na pamet izvesti takvu akciju na aerodromu ...» (*Globus*, № 825, 29. IX. 06.: 5); «S kojima je sukob oko gospodarskog pojasa počeo tako da je njihov **ambasador** iz protesta otišao iz Zagreba u Ljubljani. Koji ne može odma **nazad**» (*Globus*, № 666, 12. IX. 03.: 5); «Jer kad **avion** pada ...» (*Globus*, № 839, 5. I. 07.: 7); «Don Čorić kao pravi **ekspert** primjećuje ...» (*Globus*, № 554, 20. VII. 01.: 3); «Prijateljski pričaju s policajcima koji ih **hapse**» (*Globus*, № 813, 7. VII. 06.: 6); «Dosta da kao vrhovni **komandant** Hrvatske vojske naredi ...» (*Globus*, № 800, 7. IV. 06.: 7); «S druge strane ako je general u inozemstvu i istekao mu je **pasoš**, možda ne dolazi zato» (*Globus*, № 741, 18. II. 05.: 6); «**Takmičenje** se nažalost svelo na suptilno ...» (*Globus*, № 801, 14. IV. 06.: 6).²

Sinonimima se "svoj" / "tuđ" koristi i u funkciji *tumačenja*. Pri korištenju posebna leksika, malo rabljenih riječi, (de)arhaizama ili neologizama koji čitatelju mogu biti nerazumljivi, novinari ih često istumačuju posuđenim sinonimima, koji se navode u zagradama:

«Većina operativnih postrojbi kopnene vojske razdijeljena je između četiri **zbor** (**korpusa**)» (*Hrvatski vojnik*, № 22, IV. 97.: 47); «Posebno zaštićenom **hvataljkom** (**pincetom**) obuhvati se dlačica ...» (*Mila*, № 547, 31. III. 93.: 37); «Ovu bolest uzrokuje krvni **ugrušak** (**tromb**) ...» (*Vita*, № 61, IV. 99.: 33).

U pojedinim slučajevima sinonimi "svoj" / "tuđ" mogu ispunjavati funkciju *suprotstavljanja*: «Recimo, meni je '**ekran**' jasnija riječ nego '**zaslon**'» (*Globus*, № 803, 28. IV. 06.: 66).

Gdjekada srećemo i ponavljanje suznačne istovrijednice u jednoj rečenici: «I **veleposlanik** <...>, kao i mnogi njegovi kolege, voli slikarstvo, pa je nekoliko slika donio iz Austrije, gdje je također bio **veleposlanik**» (*Globus*, № 828, 20. X. 06.: 66).

Leksičko je funkcioniranje sinonima umnogome povezano s korijenima društvenopolitičkih i gospodarskih preobrazbi. Raspad sastavnih dijelova bivše SFRJ, oblikovanje nove države (Republika Hrvatska), smjena ideologija, "bezmirje" (A. I. Solženjicin), rast narodnojezične samosvijesti, preporod kulturnih tradicija uspostavljaju čistunske i restauracijske težnje u razvoju hrvatskoga standardnoga jezika, slijedom čega se stanovita količina izvorno hrvatskih novotvorenica, prigodnica i dearhaizama povećava, a količina posuđenih sinonima smanjuje, ulazeći u takmačku borbu ili supostoje u vidu punih ili stilistički obilježenih sinonima. Npr.: *printer* - *pisač*, *kompjutor* - *računalo* - *rednik* (B. László), *trener* - *uvježbavatelj*, *vježbavatelj* (inačične rječotvorne novotvorenice), *vježbovnik* (I. B. Šamija), *rajčica* - *paradajz* (razgovorna, područna riječ) - *pomidor* (područna, dijalektna riječ).

Stabilizacija društvenopolitičkoga i gospodarskoga života zemlje, široko međudjelovanje i međuprožimanje suvremene kulture, tehnologije, procesi globalizacije, težnja k ulasku u "novu" Europu, stupanju u Europsku uniju i NATO pogoduju opadanju ili oslabljivanju čistunskih raspoloženja, vraćajući neke posuđene

²V.: *hapsiti* → *uhićivati*, *komandant* → *zapovjednik*, *nazad* > *natrag*, *pasoš* → *putovnica*, *takmičenje* → *natjecanje* [*Hrvatski jezični savjetnik*, 1999; *Rječnik hrvatskoga jezika*, 2000].

sinonime u sferu javnoga i kulturnoga života. Zapaža se postupno pretumačenje i preorijentiranje leksika s jednoga izvora popunjavanja na drugi. Tako, na primjer, ako početkom 90-ih godina 20. st. u časopisu *Hrvatski vojnik* nahodimo izvorne hrvatske dearhaizme i neologizme *brzoglas*, *dalekoumnoživač*, *zrakoplov*, a sredinom 90-ih godina umjesto helikoptera – *vrtolet*, tada nas na dodiru stoljeća sa smjenom uredničke politike terminološka slika vraća k posuđenim općeuporabnim riječima: *telefon*, *(tele)fax*, *helikopter*, k usporednomu korištenju *aviona* i *zrakoplova*. Usp.

«Brzoglasi. Dalekoumnoživač (fax)» (*Hrvatski vojnik*, № 39, 4. VI. 93.: 3);
– «Tel(efon). Fax» (*Hrvatski vojnik*, № 76, X. 01.: 4).

Za funkcioniranje supostojećih sinonima "svoj" / "tuđ" (tipa *zrakoplov* – *avion*, *veleposlanik* – *ambasador* itd.) pečatna su stilistička razgraničenja: u strogo pisanom standardnom jeziku preporučuje se "iskonska" suznačnica (*zrakoplov*, *veleposlanik* itd.), a u razgovornom se ili razgovorno-pisanom jeziku dopuštaju i posuđene sinonimne istovrijednice (*avion*, *ambasador* itd.).

Tijekom povijesnoga razvoja hrvatskoga književnoga (standardnoga) jezika procesi jezične liberalizacije smjenjuju se s procesima konzervacije jezika i obratno. Sve su sastavnice leksičke sinonimije hrvatskoga jezika u previranju uzajamno se prožimljući, djelujući, isključujući se..., dopuštajući ili ne dopuštajući na ovoj ili onoj etapi razvoja i obnove proturječja na razini "svoj" / "tuđ".

LITERATURA

Hrvatski jezični savjetnik, Eugenija Barić ... <et. al>, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje: Pergamena: Školske novine, Zagreb, 1999.

Hrvatski opći leksikon: A – Ž, glavni urednik A. Kovačec, Leksikografski zavod "Miroslav Krleža", Zagreb, 1996.

Hrvatski pravopis, S. Babić, B. Finka, M. Moguš, 4. izd., Školska knjiga, Zagreb, 1996.

Rječnik hrvatskoga jezika, glavni urednik J. Šonje, Leksikografski zavod "Miroslav Krleža", Zagreb, 2000.

О ФУНКЦИОНИРОВАНИИ СИНОНИМОВ "СВОЙ" / "ЧУЖОЙ" В ХОРВАТСКОЙ ПРЕССЕ

РЕЗЮМЕ

В работе анализируется функционирование синонимов "свой" / "чужой" в газетно-журнальной публицистике. Исконные и заимствованные синонимы часто выполняют функцию замещения, разъяснения и противопоставления. Для функционирования сосуществующих синонимов (типа *zrakoplov - avion, veleposlanik - ambasador* и т. п.) характерно стилистическое размежевание: в строго письменном стандартном языке более предпочтительны "исконные" синонимы (*zrakoplov, veleposlanik* и т. п.), а в разговорной или разговорно-письменной речи допускаются и заимствованные синонимичные эквиваленты (*avion, ambasador* и т. п.). В статье также описываются вневелингвистические факторы, влияющие на развитие и функционирование синонимии.

Ключевые слова: *синонимы "свой" / "чужой", функционирование, функция, письменный стандартный язык, разговорный язык, разговорно-письменный язык.*